

öltve a szudétanémet mozgalommal), és a nemzetiszocialista hatalomváltás nyomában továbbfokozták az aktivitást. Az intenzívebbé váló kapcsolatok keretei között szakmai együttműködés is kialakult, többek között a Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft-tal. Ennek kapcsán mindinkább előtérbe került a csehországi németiség kutatására hivatott, etnonemzeti szemhatárú „néptörténet”, mint ezt már a reichenbergi „szudétanémet hon- és népkutató intézet” névadása előrevetítette. Jellegzetes terméket képviselt: Josef Pfitzner *Sudetendeutsche Geschichte* (1935) c. munkája. Körülbelül ugyanide vezettek az utak a Harmadik Birodalomban erőteljesen felkarolt (politikailag semleges gyökereiben Herderig visszavezethető) „kelet-kutatás” irányából, amely a kelet-közép-európai multietnikus régió „küldetéses” német elemének hódolt.

Kellően elő volt már készítve a talaj a nemzetiszocialista „harc feladatok” számára, amikor a csehszlovák állam feldarabolása, illetve Csehország német megszállása nyomán az intézmény a „Cseh-Morva Protektorátus” keretei között a náci-német állampárt közvetlen ellenőrzése alá került. A váltás elkerülhetetlen része volt a zsidó származású oktatók (34%!) eltávolítása, amit az egyetem vezetése sietve foganatosított, még a vonatkozó törvény 1939. január végi elfogadása előtt. Az „árja” oktatók túlnyomó többsége egyidejűleg belépett a náci pártba, és a Birodalomból érkező új jövevényekkel vállvetve szálltak harcba olyan újszerű diszciplínák mezején, mint: „népbiológia”, „öröklés- és fajhygiéna”, „fajbiológia” stb. Még újabb lendületet adott ennek 1942-től a Hitler helytartójáról, Reinhard Heydrichről elnevezett, Weizsäcker vezetésére bízott alapítványi intézet. Ezekben a témákban propagandairatokkal és „népfelvilágosító” rendezvényeken tartott előadásaikkal is számosan kitűntek. A hazai törzs esetében a politikai felzárkózás részint már korábbról meglévő hajlamok újszerű kiéléséből, részint opportunisták igazodás talaján ment végbe. A kontraszelekció súlypontjában egyébként a birodalmi újoncok álltak. Egyikük-másikuk jelentett is a biztonsági szolgálatoknak. E dicstelen végkorszak szereplői Csehszlovákia felszabadítása során testületileg menekültek nyugat felé, munkálkodásuk minden „eredményét” és a legtöbb nyomát is maga alá temette az idő. Felidézésüknek csak a történeti teljesség szempontjából van jelentősége.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGI POLITIKA

A török demokrácia-modell iszlamista feldúsítása és a külpolitika torlódó célkitűzései

Karakaş, Cemal: Der Umgang der Türkei mit Zielkonflikten in ihrer neuen Außenpolitik. = Südosteuropa Mitteilungen. 54. Jg. 2014. No. 1. 7-20. p.

A modern Törökország diktatórikus eszközökkel megteremtett, majd a hadsereg garanciáira bízott kemali laicista berendezkedése bomlásnak indult már a hidegháborús időszak második felében, az időszak lezárulását pedig nem élhette túl. A magánélet szintjére szorított vallás követelte a jogait a nyilvánosságban is. A politikai iszlamizmus egy-egy rövidéletű kísérletét követően jelentkezett az ezredfordulón „mérsékelt”-iszlamista programjával az Igazság és Fejlődés (vagy: Felemelkedés) Pártja (AKP), amely – élén a jelenleg harmadik ciklusát töltő Erdoğan miniszterelnökkel – rövid idő alatt népszerűvé vált. A Kemalisták is a színen maradtak – kisebbségben – a hivatali berkekben és természetesen a hadseregen belül, de már itt sem átfogó jelleggel, a kormányerők ellenzékeként. Az erdoğan politikai társadalmi bázisa az az újburzsoázia, amely az 1980-as évek – az Özal-éra – gazdasági liberalizálása nyomán Anatólia addig elmaradott régióiból emelkedett ki („anatóliai tigrisek”), és elindította az ország gazdasági fellendülését, miközben ragaszkodott a maga patinás kultúrájához és szakrális (szunnita) örökségéhez. Egyre inkább e burzsoázia mögé sorakozott a kis- és középpolgárság is. A vallás szerepének újralegitimálását az eredeti programok nyíltan ugyan nem hirdették meg, annál kézzelfoghatóbbá vált azonban a politikai gyakorlat apró lépéseiben, mint ahogy a betiltott pártelözmények iszlamista arculata is jól látható volt. A későbbiekben a kormányzati retorika már nem tagadta, hogy az ország vezetése továbbra is híve ugyan az állam és az egyház szétválasztásának, ám ebből mi sem következik a politika és vallás viszonyára nézve.

Az iszlám hagyományok aktualizálása Erdoğan pályáján ugyanakkor párosul a régió autoritárius és iszlamista rendszereit felértékelő diplomáciai, retorikai gesztusokkal, valamint autoriter reflexekkel önnön szerepkörén belül: az ellenségkereséssel, a vélemény szabadság, a bírálathoz való hozzáférést elzáró kísérletekkel, a tiltakozókkal szembeni durva rendőri vagy adminisztratív fellépéssel. A miniszterelnök mindezzel a napi sajtóhírek gyakori szereplője. Számos elemző Erdoğan politikai építkezése és stílusa mögött a prezidenciális demokrácia megteremtésének, a török alkotmány alapos átírásának szándékát látja kirajzolódni, amitől egyelőre az eddigieknél (50% alatt) erősebb kormánytöbbség hiánya választja el.

Erdoğan politikai lépései és retorikája nyugtalanítják nemcsak a török demokrácia országon belüli híveit, de azt a nyugatot is, amely megelégedéssel tekintett a laicista-demokratikus küldetésű Törökország euroatlanti integrációjára és utóbb (ha elkeseredett viták keretében is) az EU-csatlakozás várományosává fogadta. Önmagában a „mérés-kelt”-iszlamista fordulat nem rendítené meg a bizalmat, remélve hogy az nem megy át fundamentalista dimenziókba, azaz hogy a törökországi plurális demokrácia sértetlen maradhat. E tekintetben kulturológiai elemzők a gazdasági dinamikával párosult, „gyakorlatiasnak” ítélt vallásosságot illetően egyféle „iszlam reformáció”-elmélettel siettek segítségére („anatoliai kálvinizmus”), ami minden bizonnyal egyféle erőltetett hasonlat. A török politika számos lépése vagy személyében a miniszterelnök egyes kinyilatkoztatásai Iránnal, a Hamasszal, Szudánnal stb. kapcsolatban lassan azonban erodálják a nyugat iránt lojális, a NATO-nak elkötelezett Törökország szövetségi hírnevét. Nem kevésbé fájó pont az első világháborús örmény népirtásért viselt felelősség, hosszan szorgalmazott felvállalásának elakadása vagy az Izraelhez fűződő korábbi jó viszony megromlása.

A török politika kérdőjelei alapos odafigyelést kívánnak a lényegi folyamatok megértése szempontjából. E folyamatok elsősorban a külpolitikai oldalon mérhetők. A lépések ugyanis a hidegháborús korszak lezárultát követően, a globális kapcsolatok és mindenekelőtt a környezeti iszlám befolyás felértékelődéséhez mért új szerepkeresésre súlyozódnak. Az AKP és Erdoğan határozott és kiszámított külpolitikai straté-

giát követ, egyféle regionális középhatalmi, illetve gazdasági integrációs szerep kiépítésére törekedve, melynek elveit Ahmet Davutoğlu – korábban az isztambuli Marmara Egyetem tanára, az első Erdoğan-kormány főtanácsadója, újabban külügyminiszter – dolgozta ki még 2001-ben. A komplex igényű stratégia („mély stratégia”) a „nemzeti prioritások” szolgálatában álló reálpolitika lehetséges útjait méri fel. Sarokpontjai: a közel-keleti és déli mediterrán régió egészével közös iszlám örökségben gyökerező nemzeti identitás és a minél szorosabb együttműködés az örökséghez tartozó népekkel. Ez utóbbihoz hozzátartozik a török migráns-csoportok boldogulásáért viselt felelősség vagy akár az odafigyelés az oszmán-török időszak balkáni moszlim hagyományaira. A kérdés, miszerint a közelebbi régió iránti új elköteleződés váltja-e a nyugati irányú közeledés és együttműködés korábbi keletű stratégiáját vagy a regionális összetevővel épp csak kibővíti azt, nyitva marad. Davutoğlu elméletének korai hangsúlyaiiban mindenesetre ott szerepelt az euroatlanti, illetve európai kapcsolatok jövője iránti szkepszis. Az új stratégia, függetlenül a másik oldali kötelezettségekhez való viszonyától, vezérfonalat ad Törökország középhatalmi felemelkedéséhez az iszlám övezeten belül. Ennek motorja: a dinamikusan fejlődő gazdaság, jelszava: a térség stabilitása, logikája pedig: a visszazárkózás az iszlám közösséghez.

A kétféle elkötelezettség ütközése nyugati perspektívában állandó napi súrlódásokhoz vezet. A moszlim-barát retorika a nyugati partnereket irritálja, eközben azonban a mélybeli folyamatok jobbra érzékelhetetlenek maradnak. Törökország ütközésbe kerülhet az USA, pillanatnyi stratégiai főpartnerrel közeli és közép-keleti érdekeivel. Az USA látható és láthatatlan jelenléte a térségben óhatatlanul korlátozza a török külpolitika újonnan kijelölt mozgásterét, amely így önmagába záruló körben mozog. Kiszámíthatatlan, hogy a kettős orientáció törekeny egyensúlya meddig marad fenntartható, s ha felborul, melyik irányban fog felborulni. Pontosabban szólva: aligha várható, hogy Törökország az új tájékozódását akármilyen korlátokkal is feladja. Valószínűbb, hogy inkább a nyugati kapcsolatokat hagyja veszni, hogy feladja legalább az EU-integrációs elképzelést. Erdoğan kezdeti lendülete e témában egyelőre nagyon is alábbhagyott.

Komáromi Sándor